

**UNIwersYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE
WYDZIAŁ NAUK EKONOMICZNYCH**

mgr Grażyna Kowalewska

**UWARUNKOWANIA DECYZJI MIGRACYJNYCH
STUDENTÓW KIERUNKU PIELEGNIARSTWO
W POLSCE WSCHODNIEJ**

Koncepcja rozprawy doktorskiej

Opiekun naukowy:

dr hab. Anna Organiściak-Krzykowska, prof. UWM

Opiekun pomocniczy:

dr Lesław Markowski

Olsztyn 2019

Spis treści

Wstęp	2
Uzasadnienie wyboru przedmiotu badań	4
Teza, cele i hipotezy badawcze	11
Metodyka badań	11
Wybrane wyniki badań	15
Kierunki migracji młodzieży w Polsce na przykładzie studentów pielęgniarstwa	15
Skłonność do migracji studentów pielęgniarstwa	20
Niski poziom płac pielęgniarek determinuje podjęcie przez nie decyzji o emigracji zarobkowej (Hipoteza 1)	21
Podjęcie decyzji migracyjnych przez studentów pielęgniarstwa jest związane z istnieniem sieci migracyjnych (Hipoteza 2)	25
Lepsze warunki i perspektywy zatrudnienia za granicą uzasadniają decyzje migracyjne studentów pielęgniarstwa (Hipoteza 3)	27
Podsumowanie i wnioski	29
Spis treści rozprawy doktorskiej	31
Podstawowa literatura	32

Wstęp

Migracje (z łac. *migratio*) to ruchliwość przestrzenna ludności związana z relatywnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania (Ravenstein, 1885; Lee, 1966; Okólski, 2005; Kaczmarczyk, 2005a; Organiściak-Krzykowska, 2013). Nie jest to zjawisko nowe, charakteryzujące czasy współczesne. Jest to proces znany od wieków. Pierwsze przepływy ludności, tak zwane wielkie wędrówki ludów (IV-VII wiek n.e.), spowodowały proces powstania plemion, a tym samym dały początek państwom (Kubiak, Slany, 2002). Na współczesne procesy migracyjne znacznie wpływają obecnie istniejące państwa europejskie. Prowadzona polityka migracyjna wynika między innymi z zachodzących w Europie procesów integracyjnych i utworzenia Unii Europejskiej. Wpływa ona również na Polskę, która od maja 2004 roku należy do struktur Wspólnoty. Migracje stały się (zwłaszcza od momentu wejścia Polski do UE) ważnym problemem kraju oraz przedmiotem analizy wielu dyscyplin.

Istnieje wiele różnych definicji, podziałów i teorii charakteryzujących migracje. Trudno wskazać jedną, powszechnie akceptowalną (Górny i Kaczmarczyk, 2003). Definicje i podziały istniejące w literaturze różnią się między sobą przyjętym kryterium. Przykładowo, ze względu na czas trwania, migracje możemy podzielić na krótko- i długookresowe. Jeżeli rozpatrujemy okres wyjazdu to wyróżnimy migracje: czasowe (okresowe) i na stałe. Pierwszy rodzaj dotyczy wyjazdu na pewien czas, zakończony powrotem do kraju, bez wymeldowania się. Drugi rodzaj zakłada pozostanie na obczyźnie i wymeldowaniu się ze stałego miejsca zamieszkania.

Najbardziej znanym podziałem migracji, dokonywanym ze względu na miejsce przemieszczania się ludności, jest ich podział na wewnętrzne i zewnętrzne. Migracje wewnętrzne to przepływy wewnątrz danego kraju zwane również napływami i odpływami wędrówkowymi. Polegają one na przekroczeniu granic administracyjnych jednostek samorządu terytorialnego w celu osiedlenia się na pobyt stały lub czasowy (Organiściak-Krzykowska, 2013). Dawniej były to przepływy ludzi ze wsi do miast w celu znalezienia pracy. Obecnie można zaobserwować ruch odwrotny, odpływ ludności z miast do wsi. Migracje zewnętrzne (zagraniczne) natomiast dotyczą przepływów ludności związanych z przekroczeniem granicy państwowej w celu zmiany miejsca pobytu (na okres stały lub czasowy). Pośród migracji zagranicznych możemy wyróżnić emigracje, czyli wyjazd z kraju (z punktu widzenia kraju wysyłającego) i imigracje, czyli przyjazd do kraju

(z punktu widzenia kraju przyjmującego) (Organiściak-Krzykowska, 2013). W omawianej koncepcji rozprawy doktorskiej przedmiotem badań będą migracje zagraniczne, a dokładnie emigracje osób młodych (studentów).

Przyczyny emigracji mogą być różne, np. spowodowane gwałtownymi zmianami związanymi z siłami przyrody takimi jak: powódzie, wybuchy wulkanów, huragany czy też związane z działaniem ludzkim takimi jak: wojny, przemiany ustrojowe, przemiany społeczno-gospodarcze. Mogą one również wynikać z dążenia jednostki do poprawy swojej sytuacji materialnej i życiowej: płacowej, mieszkaniowej, edukacyjnej czy też warunków pracy (Kaczmarczyk, 2008; Organiściak-Krzykowska, 2013).

Przed 1989 rokiem najczęstszą przyczyną emigracji Polaków były względy polityczne, dlatego emigracje te miały przeważnie charakter stały. Mimo barier, takich jak: granice czy wymogi wizowo-paszportowe, istniały także migracje krótkookresowe o charakterze ekonomicznym. Dzięki wysokiemu kursowi walut podejmowanie pracy za granicą pozwalało na szybką poprawę sytuacji materialnej. Tego typu migracje czasowe odbywały się jednak na niewielką skalę i mogły być tylko skierowane do krajów, z którymi Polska miała podpisane umowy bilateralne.

W pierwszych latach wejścia Polski do Unii Europejskiej (UE) główną przyczyną migracji były względy ekonomiczne. Ludzie migrowali z Polski przeważnie w poszukiwaniu pracy. W kraju występowała wysoka stopa bezrobocia, która była powiązana z niskim poziomem płac, a zatem i gorszym standardem życia.

Również obecnie w Polsce (w 2018 r.) częstym powodem migracji jest chęć poprawy sytuacji materialnej. Emigracja Polaków nie jest związana z potrzebą znalezienia jakiegokolwiek pracy, natomiast chodzi o znalezienie pracy lepiej płatnej i związanej z kwalifikacjami pracownika. Coraz ważniejszą przyczyną wyjazdów Polaków jest zdobycie wykształcenia, łączenie rodzin oraz rozbudowany system świadczeń socjalnych¹ (Organiściak-Krzykowska, 2013). W dobie starzenia się społeczeństw większości krajów świata, państwa znajdujące się na wyższym poziomie rozwoju gospodarczego, często w ramach własnych polityk migracyjnych, starają się zachęcić imigrantów, aby wiodli wygodniejsze (łatwiejsze) życie w ich bardziej rozwiniętym otoczeniu instytucjonalnym.

Należy podkreślić, że przyczyny migracji mogą ze sobą współwystępować i oddziaływać na zasadzie sprzężeń zwrotnych. Na przykład młodzi Polacy, którzy początkowo migrują na terytorium UE z przyczyn finansowych, po jakimś czasie, chcąc

¹ <http://www.workservice.com/pl/Centrum-prasowe/Raporty/Raport-Migracyjny/Migracje-Zarobkowe-Polakow-IX-listopad-2018> (dostęp: 18-12-2018).

poszerzyć swoje kompetencje zawodowe, podejmują dalszą edukację na terenie krajów UE (Organiściak-Krzykowska, 2013).

Niepokojącym zjawiskiem obserwowanym od kilku lat, jest występowanie tzw. drenażu mózgów (Kaczmarczyk, 2005b, Makulec, 2013), czyli wyjazdu ludzi młodych, dobrze wykształconych, którzy na rynku pracy w Polsce znaleźliby zatrudnienie. Jednak emigrują oni, ponieważ za granicą mogą uzyskać wyższe zarobki za tę samą pracę. Dotyczy to zwłaszcza takich grup zawodowych jak: inżynierowie, informatycy, lekarze czy pielęgniarki. Emigracje przedstawicieli tych profesji powodują w Polsce zwiększenie niedoboru niezwykle cennego kapitału ludzkiego.

W przypadku emigracji wykwalifikowanej kadry (tak zwanych talentów lub pracowników wiedzy), której wykształcenie wiąże się z wysokimi kosztami, państwo traci wykształconego człowieka. Powodem wyjazdu są często nie tylko niskie dochody, ale co jest niezwykle ważne, lepsze warunki pracy. W przypadku zawodów medycznych są to: wyposażenie szpitala, możliwość leczenia lekami nowej generacji, odciążenie od uciążliwej pracy administracyjnej, która traktowana jest jako marnotrawienie kapitału ludzkiego - pracowników o specjalistycznych kwalifikacjach.

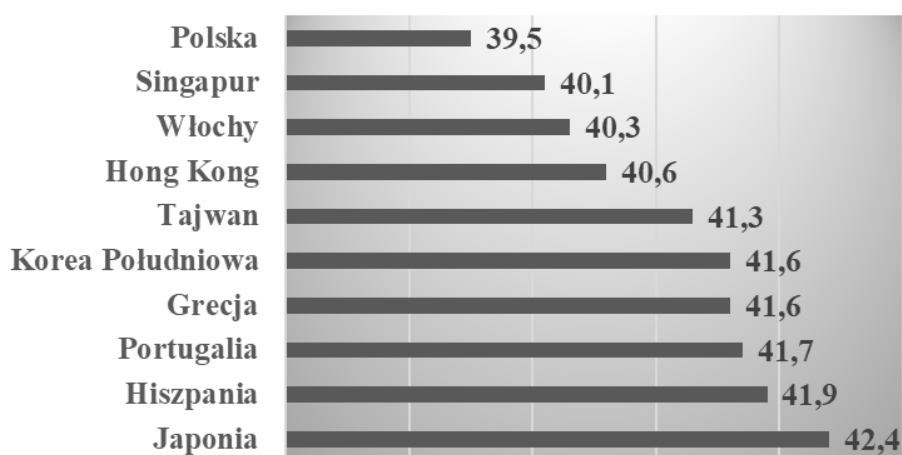
Uzasadnienie wyboru przedmiotu badań

Proces integracyjny państw UE (zwłaszcza po 2004 r.) zintensyfikował przepływy migracyjne i spowodował masowe wyjazdy Polaków. Na emigracji w roku 2016 przebywało ponad 2,5 mln obywateli polskich (GUS, 2016), w większości będących w wieku produkcyjnym i prokreacyjnym. Poważne rozmiary emigracji Polaków, wraz z coraz szybszym tempem starzenia się społeczeństwa polskiego, stanowią obecnie niezwykle ważną przesłankę podejmowania badań nad tym zjawiskiem. Bez znajomości rzeczywistych przyczyn emigracji poszczególnych grup ludności nie jest możliwe skonstruowanie efektywnej polityki gospodarczej nastawionej na wykorzystanie zasobów ludzkich w kraju. Emigracja wysokiej klasy specjalistów, do których zaliczają się pielęgniarki, jest zjawiskiem masowym. Z danych Ministerstwa Zdrowia wynika, że szacuje ono rzeczywistą skalę migracji pielęgniarek na podstawie różnych danych, m.in. liczby zaświadczeń potwierdzających kwalifikacje zawodowe wydawane przez samorząd zawodowy oraz na podstawie udostępnianych przez Komisję Europejską informacji o uznanych kwalifikacjach zawodowych. Od 2014 r. do 2015 r. w Polsce wydano 18 966 zaświadczeń, na potrzeby uznawania kwalifikacji zawodowych, pielęgniarkom i położnym. Stwierdzono, że 22,5% (4257 pielęgniarek i położnych), które odebrały ww. zaświadczenia

przeszły procedurę uznawania kwalifikacji i podjęły pracę w wyuczonym zawodzie w krajach UE. Pozostałe pielęgniarki i położne albo nie wyjechały, albo podjęły pracę za granicą, ale w innych zawodach (np. opiekuńczych, pomocniczych lub innych) (<https://www.pielengniarki.info.pl/article/view/id/7000>).

Systematyczna utrata wykwalifikowanego personelu jest przyczyną kryzysu kadr medycznych (Maciąg, 2012). Jest to problem globalny. W literaturze przedmiotu opisano emigrację młodych osób i pielęgniarek nie tylko z Polski (Leśniowska, 2005, Leśniowska 2008; Domagała, 2008), ale i innych krajów europejskich i pozaeuropejskich, np. wyjazdy zarobkowe pielęgniarek z Kanady, czy Indii do USA (Brush, Sochalski in., 2004; Thomas, 2006; McGillis Hall i in., 2009).

Podobnie jak w innych krajach rozwiniętych, starzenie się społeczeństwa w Polsce spowodowane jest wydłużaniem się trwania życia i niskim poziomem dzietności oraz wzrostem skali migracji młodych Polaków, zwłaszcza kobiet. Wszystko to łącznie wpływa na spowolnienie rozwoju demograficznego. Według GUS ok. 2050 r. (GUS, 2014, 2-4, 35-36; GUS 2016 b, 2-11) liczba ludności Polski w 2050 r. ma się zmniejszyć o ponad 4,5 mln osób, a udział ludności w wieku 60+ w całej populacji wzrośnie o ponad 36%. Podobne prognozy, co do kształtowania się struktury wiekowej społeczeństwa polskiego w przyszłości, prezentuje Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) w raporcie zatytułowanym *World Population Ageing 2017: Highlights*. Według prezentowanej w nim prognozy w roku 2050 Polska ma znaleźć się wśród 10 krajów o największym udziale osób w wieku ponad 60 lat. Prognoza ta została sporządzona dla grupy 201 państw o liczebności wynoszącej przynajmniej 90 tys. mieszkańców według stanu z 2017 roku (rysunek 1).

Rys. 1 Udział osób w wieku 60 lat i więcej w 2050 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie: UN, 2017, s. 9.

Niewątpliwie, wraz ze starzeniem się społeczeństwa, rośnie zapotrzebowanie na usługi medyczne i paramedyczne, a zatem i na przedstawicieli zawodów medycznych, w tym pielęgniarki i pielęgniarzy (Majewska, Przybylczak, 2018).

W przypadku Polski tzw. kurczenie się zasobów ludzkich, a zwłaszcza zasobów pracy, jest właśnie spowodowane starzeniem się społeczeństwa i emigracją Polaków. W przyszłości zaowocuje to zbyt niską liczbą odpowiedniej jakości zasobów ludzkich, które mogłaby sprostać potrzebom rozwojowym polskiej gospodarki. Jak pisze M. Majewska, kiedy gospodarka danego kraju „zaczyna dodatkowo doświadczać ujemnego tempa przyrostu naturalnego, tak jak w przypadku Polski, siła tego zjawiska zwiększy się, gdyż wyjeżdżają głównie ludzie młodzi, stanowiący siłę napędową przedsiębiorczości i wzrostu produktywności” (Majewska, 2007).

Należy także pamiętać, że polityki imigracyjne krajów wysoko rozwiniętych, które doświadczenia problemu starzenia się społeczeństwa, mają często charakter selektywny. Oznacza to, że ich celem jest przyciągnięcie do siebie obywateli innych państw o pożądanym profilu kwalifikacji z punktu widzenia potrzeb rozwojowych ich społeczeństw. Sprzyja temu występowanie odpowiednio dużej luki między wynagrodzeniami w kraju przyjmującym i kraju pochodzenia imigranta, co jest często podkreślane przez specjalistów z dziedziny nauk ekonomicznych (Fitz-Enz, 2001; Majewska, 2007).

Reasumując, wyjazdy Polaków to problem, który wymaga dalszych ukierunkowanych badań naukowych. Jest to ważne także dlatego, że osoby emigrujące to głównie ludzie wykształceni, będący w wieku produkcyjnym. Tworzą oni niewykorzystany przez państwo potencjał ekonomiczny i społeczny. Spojrzenie na mobilność przez pryzmat wieku i wykształcenia jest istotne, gdyż przynosi odpowiedź na pytanie o motywy migracji osób młodych z wysokimi kwalifikacjami.

Badanie dotyczące uwarunkowań decyzji migracyjnych młodzieży jest nowatorskie, gdyż zaproponowano w nim badanie studentów pielęgniarstwa, czyli analizę sytuacji osób młodych, które dopiero wchodzi na rynek pracy. Takie badania nie były dotychczas prowadzone na obszarze Polski Wschodniej. Jak wyżej wskazywano, ważna jest diagnoza przyczyn i oszacowanie prawdopodobnej skali emigracji pielęgniarek i pielęgniarzy (osób młodych i wykształconych), stanowiących zasób strategiczny kraju z punktu widzenia niekorzystnych przemian demograficznych zachodzących w Polsce związanych z procesem starzenia się ludności.

Wprawdzie migracje personelu medycznego miały miejsce przed rokiem 2004, jednak nasiliły się znacznie po wejściu Polski do UE (Leśniowska, 2005; Kaczmarczyk, 2006). Chociaż skala migracji personelu medycznego w Polsce (w tym pielęgniarek) jest duża, to zjawisko migracji tej grupy osób nie jest szczegółowo rozpoznane (Kautsch, 2013). Może wynikać to z faktu, że dane na temat migracji nie są zbierane i przetwarzane regularnie (Makulec, 2011), a informacje nt. służby zdrowia są skomercjalizowane. Tym samym dokładna liczba pielęgniarek, także tych, które rzeczywiście migrują, wymyka się sprawozdawczości. Niezwykle istotne są zatem dane uzyskane z Okręgowych Izb Pielęgniarek i Położnych (oraz z publikowanych przez nie sprawozdań). Izby te wydają certyfikaty potwierdzające nabyte kwalifikacje, uprawniające do pracy za granicą i posiadają najbardziej wiarygodne dane na temat skali zjawiska migracji pielęgniarek, a pośrednio także jej przyczyn i skutków (z danych tych korzysta również Ministerstwo Zdrowia).

Niektórzy autorzy (Kautsch, 2013) sądzą, że zjawisko migracji personelu medycznego nie jest na tyle silne, by obecnie zagrażać funkcjonowaniu systemu ochrony zdrowia w Polsce. Jednakże, wraz ze starzeniem się pielęgniarek (a także położnych i lekarzy), w przyszłości zjawisko to może negatywnie wpłynąć na funkcjonowanie systemu. Inni uważają (Kaczmarczyk, 2006), że edukujemy w Polsce więcej kadry medycznej, niż jest nam potrzebna.

Konsekwencją niskich płac i wymagających warunków pracy jest podejmowanie przez przedstawicieli zawodów medycznych decyzji o migracji zagranicznej. Również absolwenci pielęgniarstwa coraz częściej decydują się na emigrację. Jedną z głównych przyczyn podjęcia decyzji o wyjeździe z kraju, według wyników badań Naczelnej Rady Pielęgniarek i Położnych, jest niesatysfakcjonująca wysokość uzyskiwanych w Polsce dochodów z pracy. Emigracja absolwentów pielęgniarstwa jest zatem przykładem migracji zarobkowej młodzieży polskiej, jednak nie jest związana z brakiem miejsc pracy, tylko z występującą luką w wynagrodzeniach między Polską, a innymi krajami. Stanowi ona przyczynę tzw. "drenażu mózgów" (Kaczmarczyk, 2008; Bera, 2010; Szyszka, 2016; Rokitowska, 2017). Należy tutaj podkreślić, że ze względu na relatywnie duże różnice w poziomie płac przedstawicieli zawodu pielęgniarstwa między Polską a zagranicą, emigracja staje się dla nich atrakcyjną alternatywą. W przypadku zawodów medycznych wyjazdy zarobkowe mają negatywny wpływ na polski rynek usług medycznych, czego przykładem może być dezorganizacja szpitali i dłuższy czas oczekiwania na przyjęcie

przez specjalistów. Wprawdzie emigracje personelu medycznego miały miejsce przed 2004 rokiem, jednak nasiliły się po wejściu Polski do UE.

Obecnie obserwuje się znaczny deficyt pielęgniarek w kraju. Polska posiada najniższy w Europie wskaźnik liczby pielęgniarek przypadających na 1000 mieszkańców w bezpośredniej opiece nad pacjentem, który wynosił w 2016 r. 5,24 podczas gdy w Szwajcarii 17,5, Norwegii 16,9, w Niemczech 13,1, w Wielkiej Brytanii 7,9, a średni wskaźnik państw OECD wyniósł 9,4 (OECD Health Data 2016 w: *Raport Naczelnej Rady Pielęgniarek i Położnych*, 2017). Te dane dowodzą, że w Polsce występuje znaczący niedobór młodych pielęgniarek na rynku pracy, a kadra pielęgniarska starzeje się tak samo jak całe społeczeństwo. Co więcej występuje tendencja spadkowa liczby pielęgniarek wchodzących do zawodu. Wprawdzie absolwentów kierunków pielęgniarskich jest 5–6 tys. rocznie, jednak tylko 3,6–3,8 tys. z nich występuje o prawo wykonywania zawodu do Okręgowych Izb Pielęgniarskich, z czego pracę pielęgniarki podejmuje tylko ok. 1,8 tys. Grozi to dalszym wzrostem niedoboru kadry.

Literatura przedmiotu odnosząca się do migracji zewnętrznych (zagranicznych) jest bogata (Iglicka, 1995; Górny, Kaczmarczyk, 2003; Okólski, 2005; Kaczmarczyk, 2005a, 2006, 2008; Organiściak-Krzykowska, 2013; Slany, Solga, 2014), jednak ta dotycząca migracji zarobkowych młodzieży zwykle ogranicza się do analizy konkretnego, zawężonego regionu, np. Opolszczyzny (Jończy, 2006), Podkarpacia (Piecuch&Piecuch, 2014) czy Dolnego Śląska (*Mobilność przestrzenna młodych ludzi na dolnośląskim rynku pracy*, Ośrodek Analiz Społecznych i Edukacji Kulturowej, 2013). Problem migracji młodzieży dotyczy nie tylko Polski. Jest on poruszany również w literaturze zagranicznej. Przykładowo, w Szkocji zjawisko migracji osób młodych wystąpiło w latach 90. XX wieku i dotyczyło zwłaszcza południowo-wschodniej części kraju. Spowodowane było ono brakiem możliwości dalszego kształcenia i brakiem perspektyw podjęcia dobrze płatnej pracy w rejonie (Jones, Jamieson 1997). Natomiast w badaniach przeprowadzonych w północno-wschodniej Anglii (North Yorkshire) poruszono problem dostosowania oferty edukacyjnej i rynku pracy do potrzeb młodzieży i przeciwdziałaniu zjawisku jej emigracji poprzez politykę promłodzieżową (Henderson, 2005). Inne kraje, dla których migracja jest poważnym problemem, to Estonia i Rumunia (Tverdostup, Masso, 2015). W Rumunii największym problemem migracji młodzieży jest odpływ wysoko wykształconych ludzi młodych (drenaż mózgów). Od roku 2008 (po kryzysie ekonomicznym) zaobserwowano wzrost migracji o charakterze zarobkowym i edukacyjnym. Najpopularniejszym kierunkiem destynacji młodych Rumunów są Włochy (Feraru, 2012). Problem wyjazdu

młodzieży dotyczy także krajów z poza Unii Europejskiej, tj.: USA, Australii, Rosji, Peru, Ghany. Na przykład w USA występują rejony z ujemnym wskaźnikiem migracji netto osób młodych i wykształconych. W Nowej Anglii występuje najliczniejsza grupa emigrantów. Są to osoby w wieku 25-35 lata, z wyższym wykształceniem (obserwuje się nadmiar dobrze wykształconych młodych ludzi) (Brome, 2007). Na temat migracji pielęgniarek istnieje niewiele publikacji dotyczących Polski (Leśniowska, 2005; Kaczmarczyk, 2006; Leśniowska, 2008). W literaturze światowej na temat migracji pielęgniarek jest znacznie więcej publikacji, ponieważ temat ten stał się od kilku lat bardzo popularny (Favell, 2008). Można odnaleźć około 80 artykułów, wydanych w języku angielskim, opisującym nie tylko problemy lokalne, ale i globalne, które wnoszą znaczący wkład w dziedzinę badań nad migracjami pielęgniarek w latach 2001-2009 (Freeman i in., 2012).

Podjęcie badanego problemu uzasadniają także koncepcje teoretyczne. Pierwszą z nich jest teoria *pull and push* opisująca czynniki przyciągające i wypychające (Lee, 1966). Zgodnie z nią czynniki przyciągające i wypychające mogą być zaobserwowane zarówno w kraju pochodzenia, jak i w kraju docelowym. Podjęcie decyzji o migracji ma miejsce wtedy, gdy czynniki wypychające są dominujące w kraju pochodzenia, a przyciągające w kraju docelowym. Przykładem *pull factors* (czynników przyciągających do kraju docelowego) może być szansa na zatrudnienie, korzystne zarobki, zdobycie nowych kwalifikacji, zapoznanie się z nową technologią. Do *push factors* (czynników wypychających z kraju pochodzenia) można zaliczyć: niskie zarobki, wysokie bezrobocie, złe warunki pracy, nieciekawe perspektywy na przyszłość (Lee, 1966; Auleytner, Głabicka, 2001, O'Brien-Pallas L. et al. 2004, Kingma 2001, Brush 2008, McGillis Hall et al. 2009, Organiściak-Krzykowska, 2013).

Zgodnie z tą teorią podjęcie badań w województwach Polski Wschodniej jest uzasadnione, gdyż migracja młodzieży (pielęgniarek) z tych regionów jest egzemplifikacją teorii pull and push. Polega to na tym, że słabiej rozwinięte województwa Polski Wschodniej charakteryzują się trudną sytuacją osób młodych, tzn. niższym wskaźnikiem zatrudnienia i wyższą stopą bezrobocia oraz niższym poziomem płac. Czynniki te wypychają młode pokolenie mieszkańców tych województw do migracji.

Drugą ważną koncepcją teoretyczną uzasadniającą podjęcie tematu badawczego jest teoria segmentacji rynku pracy, w tym teoria dualnego rynku pracy (Piore, 1979). Teoria segmentacji zakłada, że rynek pracy składa się z kilku płaszczyzn, segmentów. Na każdym z nich pracownikom oferowane są inne warunki zatrudnienia i płacy. Wejście do

poszczególnych segmentów jest ograniczone, tzn. więcej jest osób chętnych, niż miejsc pracy (Jarmołowicz., Knapieńska, 2011). Do najważniejszych teorii segmentacyjnych zalicza się teorię dualnego rynku, która zakłada stały niedobór rąk do pracy w krajach o wysokim poziomie rozwoju. Z reguły dotyczy to zajęć niskopłatnych, nieprestizowych lub niebezpiecznych, których nie chcą się podjąć obywatele kraju docelowego. W związku z tym niedobór na lokalnym rynku pracy mogą wypełnić tylko imigranci, którzy nie stanowią konkurencji dla lokalnych pracowników (Arango, 2000). Zatrudnianie imigrantów wpływa stabilizująco na gospodarkę: nie powoduje wzrostu stopy bezrobocia, nie podnosi poziomu płac, a tym samym nie prowadzi do inflacji strukturalnej (Massey i inni, 1993).

Rynek pracy składa się z dwóch segmentów: pierwotnego (praca stabilna, dobrze płatna z możliwościami dalszego awansu) i wtórnego (praca niestabilna, gdyż liczba miejsc pracy zależy od wahań koniunkturalnych, gorzej płatna). Każdy z tych rynków charakteryzuje się innymi cechami i strukturą. Na rynku pierwotnym obowiązują ściśle zdefiniowane kryteria zatrudnienia, awansu, oceny i zwalniania pracowników. Dobór pracowników jest związany ze specyfiką pracy w danym segmencie (potrzebne są odpowiednie umiejętności i kwalifikacje). Rynek wtórny, ze względu na to, że jest mniej prestiżowy i gorzej płatny, charakteryzuje się wysoką fluktuacją i łatwością migracji pracowników z jednej pracy do drugiej. Na rynku wtórnym dominują ludzie młodzi, imigranci i kobiety (Kryńska i in., 1998).

Podjęcie badanego tematu uzasadnia również teoria sieci migracyjnych (migration networks theory) (Barnes, 1969 i 1990; Mitchell, 1969; Massey i in., 1993; Barney, 2004; Hannerz, 2006; Castells, 2007; De Haas, 2008). Teoria ta zakłada, że największy wpływ na podjęcie decyzji o migracji mają związki międzyludzkie (pomiędzy byłymi, a przyszłymi migrantami). Emigranci są dla przyszłych (potencjalnych) migrantów źródłem informacji o korzyściach z migracji oraz źródłem wiedzy o sposobach uniknięcia problemów. Mogą oni pomóc nie tylko finansowo, ale również w znalezieniu pracy i w aklimatyzacji (Arango, 2000). Ważne jest zatem, z punktu widzenia osoby podejmującej decyzję o wyjeździe, istnienie sieci migracyjnych w kraju docelowym. Należą one do czynników przyciągających. Państwa przyjmujące, aby przyciągnąć ludzi zdolnych, wykształconych i młodych, zapewniają im lepsze warunki ekonomiczne i nowoczesną organizację pracy (zachętą są lepsze warunki pracy i płacy, niż występujące w kraju ojczystym).

Teza, cele i hipotezy badawcze

Postawiono następującą tezę:

Ze względu na niskie zarobki, trudne warunki pracy młode pokolenie pielęgniarek emigruje z Polski. W związku ze starzeniem się społeczeństwa polskiego (i samej kadry pielęgniarskiej) powstaje już dziś problem niedoboru kadry, a w przyszłości może on zagrozić funkcjonowaniu systemu służby zdrowia. Wyjazd z kraju osób młodych i wykształconych to strata dla państwa, które poniosło wysokie koszty kształcenia i korzyść dla państw przyjmujących imigrantów (wysoko-wykwalifikowaną kadrę).

Głównym celem badań jest identyfikacja i ocena uwarunkowań decyzji migracyjnych młodzieży studiującej na kierunku pielęgniarstwo w Polsce Wschodniej.

Aby zrealizować zadanie badawcze wyznaczono następujące cele szczegółowe:

1. Analiza migracji studentów pielęgniarstwa w kontekście wybranych teorii ekonomicznych i procesów migracyjnych.
2. Ocena wpływu poszczególnych uwarunkowań na podjęcie decyzji migracyjnych przez studentów pielęgniarstwa.
3. Określenie kierunków i planów migracyjnych absolwentów pielęgniarstwa.

Postawiono następujące hipotezy badawcze:

H1: Niski poziom płac pielęgniarek determinuje podjęcie przez nie decyzji o emigracji zarobkowej;

H2: Podjęcie decyzji migracyjnych przez studentów pielęgniarstwa jest związane z istnieniem sieci migracyjnych;

H3: Lepsze warunki i perspektywy zatrudnienia za granicą uzasadniają decyzje migracyjne studentów pielęgniarstwa.

Metodyka badań

W przypadku badania uwarunkowań migracyjnych celowe wydaje się badanie studentów kończących edukację. Po uzyskaniu dyplomu, otwiera się przed tymi osobami polski i europejski rynek pracy, a tym samym wzrasta ich mobilność i skłonność do migracji. Jest to spowodowane specyficzną sytuacją młodzieży na rynku pracy, wyższą niż w innych grupach stopą bezrobocia i niższym wskaźnikiem zatrudnienia.

W związku ze starzeniem się populacji pielęgniarek, coraz niższą liczbą młodych osób wchodzących do zawodu oraz dużym odsetkiem podejmujących decyzje o wyjeździe za pracę (migracja) zdecydowano się zbadać grupę studentów pielęgniarstwa. Należy podkreślić, że wszystkie młode pielęgniarki w Polsce mają ukończone studia. Wyższe

wykształcenie pielęgniarek jest wymogiem, który należało spełnić po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Do badań wybrano 5 województw Polski Wschodniej: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie i podkarpackie charakteryzujące się trudną sytuacją osób młodych. Dążąc do wystandaryzowania próby, czyli stworzenia podobnego typu studenta, podjęto decyzję, że badania będą prowadzone wyłącznie na kierunkach pielęgniarstwo prowadzonych w szkołach publicznych (Uniwersytety i Uniwersytety Medyczne), posiadających dwa stopnie kształcenia (licencjat i MSU) i akredytacje Ministerstwa. Chodziło o wytypowanie najważniejszych ośrodków w badanych województwach. Taka próba daje gwarancję, że badani studenci będą posiadali zbliżone kwalifikacje, w związku z czym będą mieli podobne szanse na pracę, a poziom uzyskiwanego wykształcenia w tych uczelniach powinien być porównywalny.

Aby ustalić jaka jest minimalna liczebność próby dla populacji absolwentów kierunku pielęgniarstwo w wytypowanych 5-ciu województwach wykorzystano dane GUS z poniższej tabeli, dotyczące liczby studentów za rok 2016.

Tabela 1

Liczba studentów kierunku pielęgniarstwo spełniających określone kryteria
w wytypowanych 5 województwach

Liczba studentów kierunku pielęgniarstwo	Ogółem
woj. lubelskie: Uniwersytet Medyczny w Lublinie	242
woj. podkarpacki: Uniwersytet Rzeszowski	202
woj. podlaskie: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku	122
woj. świętokrzyskie: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	179
woj. warmińsko – mazurskie: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	106
RAZEM	851

Źródło: Szkoły wyższe i ich finansowanie w 2016 r., GUS, 2016.

Formuła służąca do wyznaczenia minimalnej liczebności próby n , o ustalonym z góry standardowym błędzie szacunkowym d dla populacji skończonej N wynoszącej 851 studentów pielęgniarstwa przyjmuje następującą postać:

$$n = \frac{p(1-p)}{\frac{d^2}{z^2} + \frac{p(1-p)}{N}}$$

Gdzie:

n - minimalna liczebność próby,

p - procentowy udział zjawiska w populacji generalnej, gdy go nie znamy podajemy 50%,

d - standardowy błąd szacunkowy wynoszący 3%,

z - wartość obliczana na podstawie przyjętego poziomu ufności, w tym wypadku wynosi ona 1,96 dla poziomu ufności 95%,

N – liczebność populacji wynosząca 851.

w związku z czym minimalna liczebność próby wyniosła:

$$n_{min} = \frac{p(1-p)}{\frac{d^2}{z^2} + \frac{p(1-p)}{N}} = \frac{0,5(1-0,5)}{\frac{(0,03)^2}{(1,96)^2} + \frac{0,5(1-0,5)}{851}} = 474.$$

Narzędziem badawczym była ankieta autorska stworzona na potrzeby rozprawy. Technika badania to badanie ankietowe audytoryjne. Było ono prowadzone od maja do października 2018 r. Do badań włączono studentów z:

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie	44 osoby,
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach	143 osoby,
Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku	135 osoby,
Uniwersytetu Rzeszowskiego	260 osób,
Medycznego Uniwersytetu Lubelskiego	163 osoby.
Razem:	745 osób

Mimo, iż próba została określona na 474 osoby to do badań włączono całą populację osób studiujących na I i II roku MSU, w wybranych uniwersytetach Polski Wschodniej. W wyniku tej decyzji uzyskano 745 prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy w pięciu wytypowanych województwach. Przebadana liczba osób jest znacznie większa niż próba minimalna (474 osób) i obejmuje ona prawie całą populację.

Studia literatury przedmiotu rozpoczęto od kwerendy zbiorów literatury na temat migracji oraz migracji młodzieży. Dokonano analizy materiałów dostępnych w bazach bibliotek krajowych i zagranicznych, analizy danych i raportów: GUS-u, EUROSTAT-u, Ośrodka Badań nad Migracjami oraz publikacji Unii Europejskiej. Informacji dotyczących problemu migracji pielęgniarek dodatkowo poszukiwano w raportach Krajowej Rady Pielęgniarek i Położnych oraz Okręgowej Rady Pielęgniarek i Położnych.

Do studiów literaturowych starano się wybierać publikacje wydane po 2004 roku, jednak większość materiałów dotyczących teorii migracji pojawiło się wcześniej, np. *The laws of migration* E.G. Ravenstein z 1885 roku lub *A theory of migration* E.S. Lee z 1966 roku. Ich uwzględnienie było konieczne do wyjaśnienia omawianych kwestii teoretycznych dotyczących migracji. Analiza teoretyczna i statystyczna zjawiska migracji młodzieży została pogłębiona o własne badania empiryczne.

Przebieg badań:

1. Etap pilotażowy - w którym zbadano skłonność do migracji studentów Wydziału Nauk Ekonomicznych, na kierunku Zarządzanie (2-go stopnia), UWM w Olsztynie. W badaniu wykorzystano sondaż diagnostyczny. Badanie ankietowe zostało przeprowadzone w marcu 2017 roku na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie na próbie 121 studentów studiów stacjonarnych (99) i niestacjonarnych (28) na kierunku Zarządzanie MSU. Badania te były częścią szerszych badań ogólnoeuropejskich dotyczących Generacji X, Y, Z. Kryterium wyboru była data urodzenia respondentów. Celem badań była analiza i ocena skłonności do migracji oraz identyfikacja przyczyn i kierunków migracji młodego pokolenia. Z badań wynikało, że studenci są grupą mającą bardzo silną skłonność do migracji. W związku z tym wydawało się zasadne przeprowadzenie dalszych, ukierunkowanych badań nad tym zjawiskiem. Ważny dla autorki był dobór takiej grupy docelowej, na której wykształcenie i pracę jest duży popyt na polskim i europejskim rynku. Do dalszych badań wybrano studentów kierunku pielęgniarstwo.
2. Badanie zasadnicze. Przedmiotem badań było zjawisko migracji młodych, wykształconych Polaków, a jednostkami badawczymi byli studenci kierunku pielęgniarstwa.

Do przeprowadzenia badania wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety. Ma on pomóc w ocenie uwarunkowań, które mogą przyczynić się do podjęcia decyzji migracyjnej przez osoby młode. Składa się on z dwóch części. Pierwsza część ankiety dotyczyła właściwego kwestionariusza ankiety, w którym można wyodrębnić 5 aspektów:

- ustalenia zadowolenia z wybranego kierunku studiów, szans na znalezienia pracy, aspiracji zawodowych oraz celu migracji,
- identyfikacji czynników pull and push (przyciągających i wypychających do migracji),
- określenie skłonności do migracji oraz kierunku i czasu jej trwania,
- określenie doświadczenia migracyjnego z ostatnich 5-ciu lat badanych studentów,
- określenie doświadczenia migracyjnego rodzin respondentów, które może być czynnikiem zachęcającym do migracji poprzez tworzenie tzw. sieci migracji.

W kwestionariuszu ankiety wykorzystano 5-stopniową skalę Likerta, za pomocą której respondent oceniał, na ile istotny jest dla niego przytoczony aspekt.

Druga część ankiety – metryczka – umożliwia zebranie podstawowych danych o respondencie, takich jak: wykształcenie, zatrudnienie, stan cywilny, posiadanie dzieci,

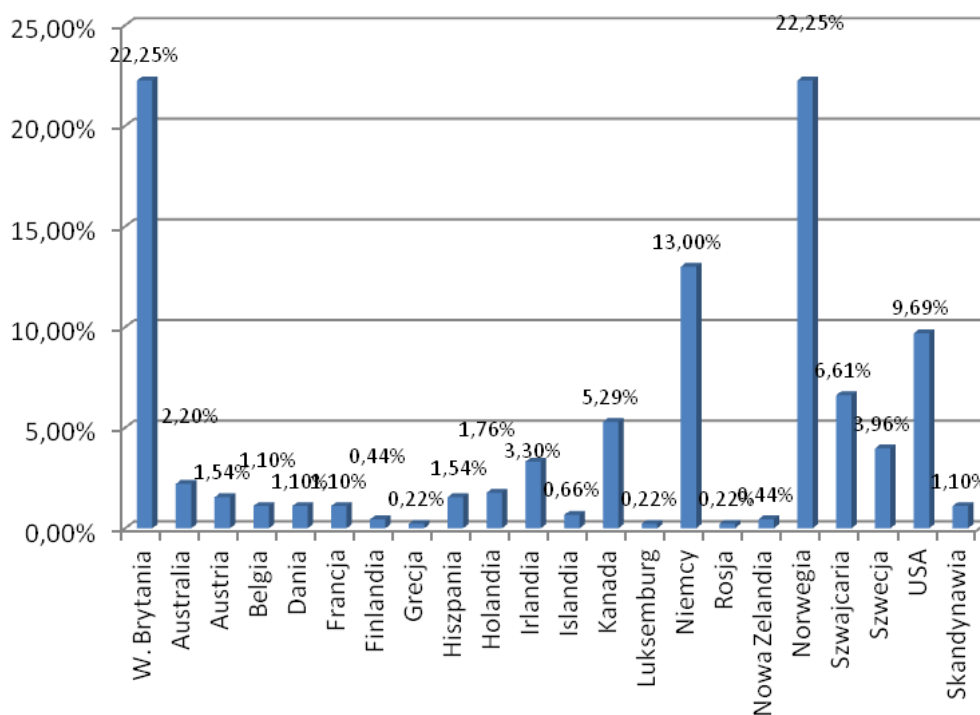
mieszkania/domu, poziom dochodów, dochód na jednego członka rodziny, liczby osób w gospodarstwie domowym, miejsce zamieszkania.

Równoległe z przeprowadzeniem badań terenowych wykonano elektroniczną bazę danych. Po wprowadzeniu do niej wyników z arkuszy ankiet, zgromadzony materiał empiryczny poddano analizie ilościowo-jakościowej. Wyniki zostaną zaprezentowane w formie opisowej, tabelarycznej i rysunkowej. Były one podstawą weryfikacji hipotez i formułowania wniosków końcowych.

Wybrane wyniki badań

Kierunki migracji młodzieży w Polsce na przykładzie studentów pielęgniarstwa

Najatrakcyjniejszymi kierunkami migracji dla badanych studentów pielęgniarstwa były zwłaszcza kraje europejskie (Rys.1.). Pierwsze miejsce zajęła Norwegia i Wielka Brytania, drugie Niemcy, a następnie Szwajcaria i Szwecja. Z krajów pozaeuropejskich dużą popularnością cieszą się USA, Kanada, Australia i Nowa Zelandia.

Rys. 1

Preferowane kierunki emigracji zarobkowej studentów pielęgniarstwa

Źródło: badania własne.

Respondenci preferują kraje o wysokim standardzie życia, wysokich zarobkach w branży usług medycznych, niskiej stopie bezrobocia.

Identyfikacja uwarunkowań migracji młodzieży w Polsce na przykładzie studentów pielęgniarstwa

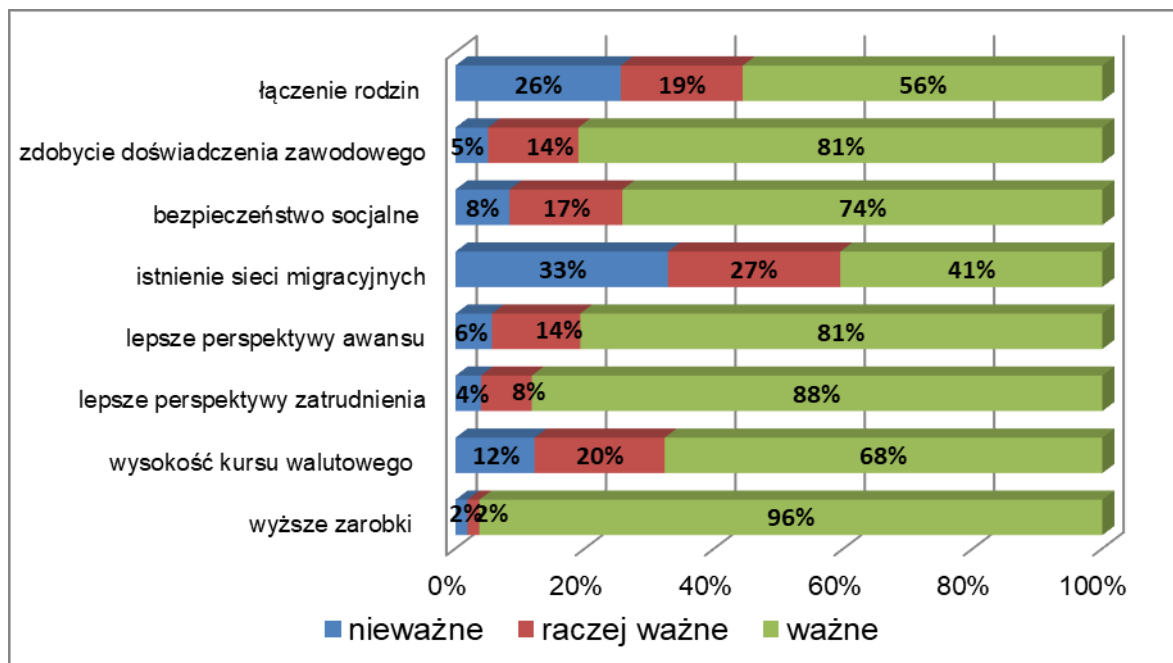
Aby zidentyfikować uwarunkowania migracyjne młodzieży w Polsce na przykładzie badanych studentów pielęgniarstwa starano się odpowiedzieć na następujące pytania:

- czy badani studenci są zadowoleni z wybranego kierunku studiów?
- jakie są ich szanse na znalezienie pracy w Polsce w wyuczonym zawodzie?
- czy są oni skłonni do wyjazdu za granicę?
- jakie jest ich doświadczenie migracyjne?
- jaki był cel ich wyjazdu?
- jakie czynniki zachęcają i zniechęcają do wyjazdu i które z nich są dla nich najważniejsze?
- czy istnieją czynniki zachęcające i zniechęcające do pozostania w Polsce?

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, iż ponad 80% badanych studentów pielęgniarstwa jest zadowolona z wyboru kierunku studiów. Należy podkreślić, że aż 92% respondentów ocenia swoje szanse na znalezienie pracy na bardzo wysokim poziomie. Ponad 90% respondentów deklarowało chęć pracy jako pielęgniarki lub pielęgniarze, a tylko niewiele ponad 1% nie widziało swojej kariery w tym zawodzie. Studenci pielęgniarstwa są zadowoleni z wybranego kierunku, mają wysokie aspiracje zawodowe i zdają sobie sprawę, że nie będą mieli kłopotów ze znalezieniem pracy w Polsce. Mimo to, prawie 13% badanych jest zdecydowanych na to, aby podjąć pracę za granicą, a prawie 42% respondentów wprawdzie nie jest zainteresowanych wyjazdem obecnie, ale nie wyklucza go w przyszłości. Prawie 24% zdecydowanie nie chce pracować za granicą, a ponad 7% nie podjęła jeszcze ostatecznej decyzji.

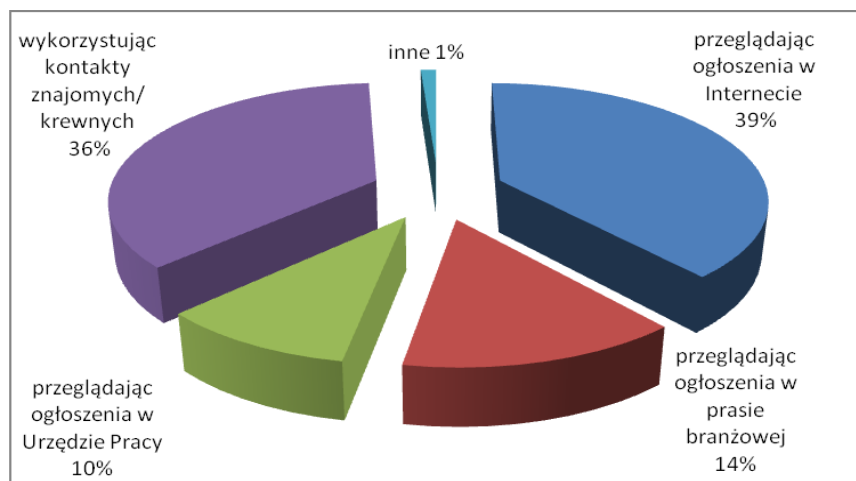
Dla większości ankietowanych (84,4%) celem wyjazdu byłoby przede wszystkim podjęcie pracy, dla co dziesiątej osoby kontynuowanie nauki, dla 0,4% cel byłby inny, np. polepszenie warunków pracy, wyższe zarobki. Niskie wynagrodzenie, nieadekwatne do posiadanych kwalifikacji, umiejętności i wykształcenia oraz zbyt duże obciążenie obowiązkami (wynikającymi z dużej liczby pacjentów przypadających na 1 pielęgniarkę) to problemy często podkreślane w ankietach i wywiadach innych badaczy. Respondenci mają doświadczenie migracyjne o czym świadczy to, że jedna trzecia badanych była za granicą przynajmniej raz w ciągu ostatnich pięciu lat.

Najważniejszymi czynnikami przyciągającymi studentów pielęgniarstwa do migracji są: wyższe zarobki, lepsze perspektywy zatrudnienia i perspektywy awansu oraz zdobycie doświadczenia zawodowego i łączenie rodzin (Rys. 2.). Mniej ważne dla osób badanych są: wysokość kursu walutowego i bezpieczeństwo socjalne. Natomiast najmniej ważne wśród wymienionych czynników okazało się posiadanie znajomych i krewnych w kraju wyjazdu.

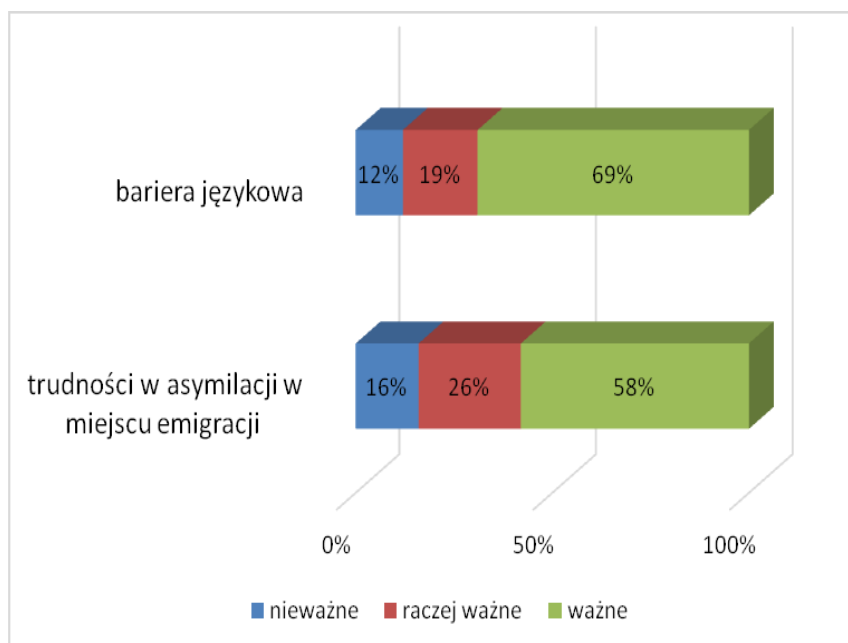
Rys. 2. Czynniki zachęcające do emigracji
Źródło: badania własne.

Powyższe wyniki badań generują pytania: czy brak barier, jakimi są granice i formalności paszportowo-wizowe, pozwolenia na pracę, łatwość, szybkość i niskie koszty transportu (tanie linie lotnicze) i komunikacji (bezpłatne komunikatory i połączenia internetowe) mogłoby osłabić rolę sieci migracyjnych? Czy sieci migracyjne tracą na znaczeniu jako czynnik przyciągający? Jaką odgrywają rolę i jakie mają znaczenie dla respondentów? Z przeprowadzonych badań wynika, że sieci migracyjne odgrywają ważną rolę w przypadku podjęcia decyzji o migracji i szukania pracy. Okazuje się, że ponad 36% respondentów zamierza szukać pracy za granicą wykorzystując kontakty wśród znajomych lub krewnych (patrz Rys.3).

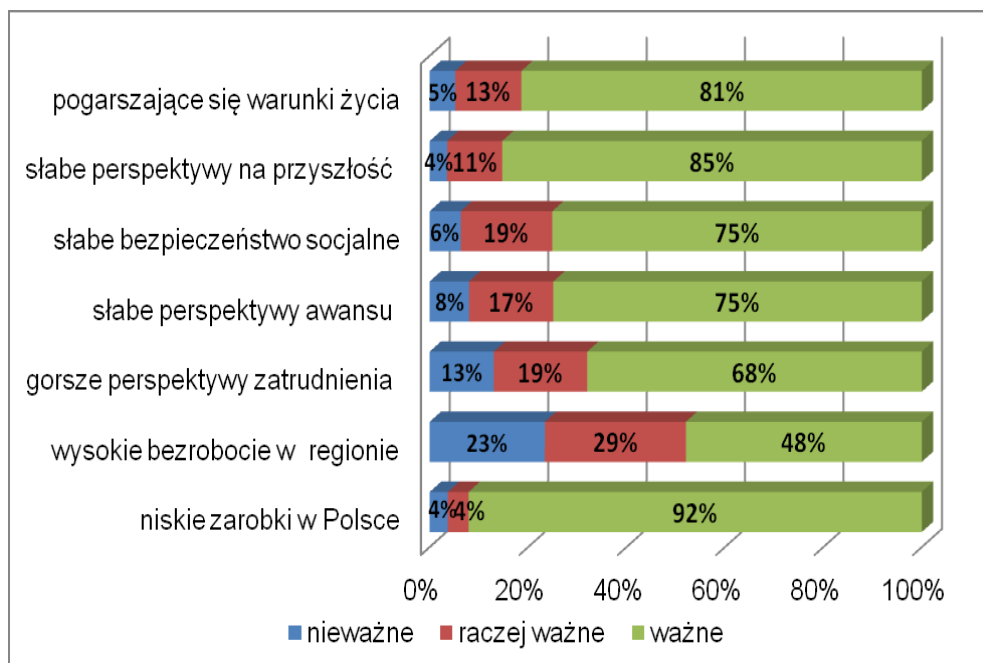
Rys. 3. Deklarowany przez respondentów sposób szukania pracy za granicą
Źródło: badania własne.

Równie istotna jest rola sieci migracyjnych w aklimatyzacji w nowym miejscu i pomocy w znalezieniu pracy. Widoczne jest to zwłaszcza, jeśli występuje problem ze znajomością języka urzędowego państwa docelowej emigracji.

Rys. 4 Czynniki zniechęcające do wyjazdu z Polski
Źródło: badania własne.

Dla badanych studentów czynnikiem bardziej zniechęcającym do wyjazdu jest bariera językowa niż obawy przed trudnością w asymilacji w nowym miejscu. Dla ponad 69% brak znajomości języka kraju jest czynnikiem zniechęcającym do wyjazdu, gdy w przypadku obawy przed trudnościami w aklimatyzacji w nowym otoczeniu jest to prawie 58% (Rys.4.).

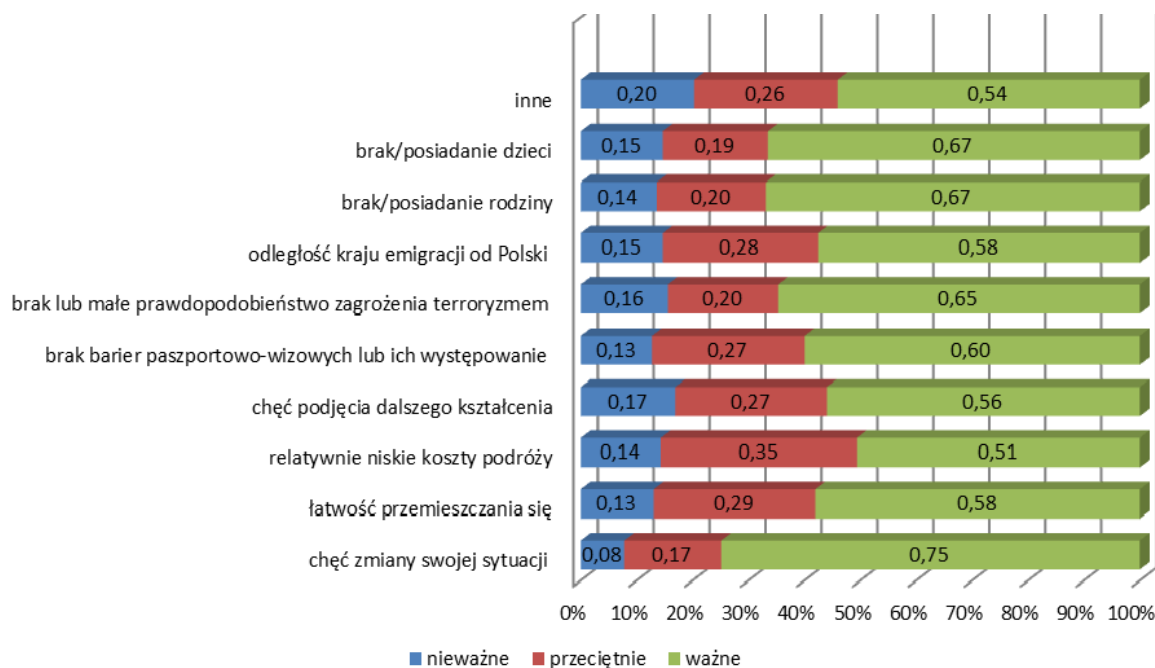

Rys. 5 Czynniki zniechęcające do pozostania w Polsce i znaczenie tych czynników dla badanych studentów pielęgniarstwa

Źródło: badania własne.

Czynnikami zniechęcającymi do pozostania w Polsce (Rys.5.) są przede wszystkim: niskie zarobki, pogarszające się warunki życia i słabe perspektywy na przyszłość. Wysokie bezrobocie w regionie było ważne dla prawie połowy ankietowanych.

Istnieje również szereg czynników ułatwiających podjęcie decyzji o wyjeździe z kraju. Jak wynika z przeprowadzonych badań ankietowych najważniejszymi czynnikami zachęcającymi do emigracji są: chęć zmiany swojej sytuacji życiowej, brak rodziny/dzieci i małe prawdopodobieństwo terroryzmu w kraju docelowym (Rys.6).

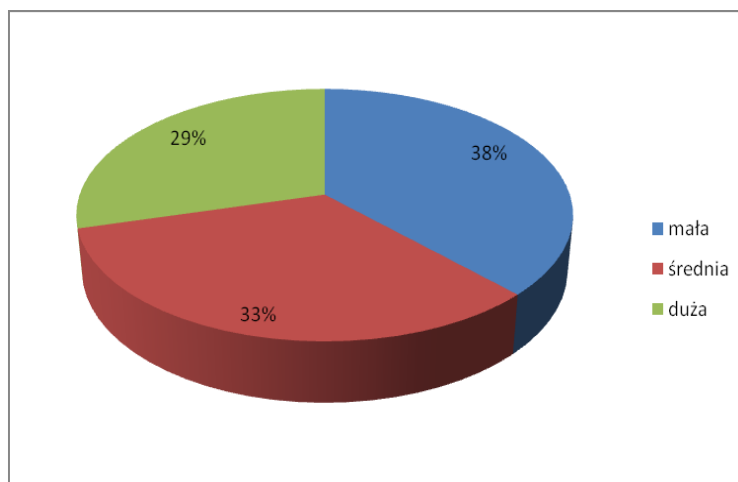
Rys. 6 Czynniki zachęcającymi do wyjazdu z Polski (wypychające do emigracji)

Źródło: badania własne.

Najmniej ważnymi, wskazanymi przez respondentów, czynnikami zachęcającymi do wyjazdu okazały się: relatywnie niskie koszty podróży, łatwość przemieszczania się i chęć podjęcia dalszego kształcenia.

Sklonność do migracji studentów pielęgniarstwa

Niezmiernie ważnym problemem w badaniach nad migracjami studentów kierunku pielęgniarstwo było ustalenie ich skłonności do migracji. Pod tym pojęciem rozumie się subiektywną ocenę respondentów ich chęci wyjazdu do innego kraju. Z 745 badanych ponad 62% określa swoją skłonność do migracji jako dużą i średnią, a 38 % jako małą.

Rys. 7 Skłonność do migracji studentów pielęgniarstwa

Źródło: badania własne.

Na taki wynik ma wpływ łatwość podjęcia pracy w zawodzie nie tylko w Polsce, ale i zagranicą oraz wysokie aspiracje badanych i chęć poprawy swojej sytuacji materialnej. Prawie 82% badanych chce wyjechać do pracy na dłużej niż rok, jednak ponad 50% deklaruje powrót do Polski.

Niski poziom płac pielęgniarek determinuje podjęcie przez nie decyzji o emigracji zarobkowej (Hipoteza 1)

Wykorzystując test badający stochastyczną niezależność zmiennych możemy znaleźć potwierdzenie hipotezy 1. Zbadano czy między niskimi zarobkami, jako czynnikiem wypychającym z kraju oraz skłonnością do migracji występuje stochastyczna zależność. Wyniki zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Wyniki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona pomiędzy niskimi zarobkami a skłonnością do migracji

Statystyka	Wartość statystyki	p
Chi-kwadrat Pearsona	49,681	0,000
Phi	0,304	0,000
V Kramera	0,152	0,000
Współczynnik kontyngencji	0,292	0,000

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu SPSS.

Wartość statystyki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona oraz towarzyszące jej współczynniki wykazały statystyczną istotność badanej zależności na poziomie błędów I-go rodzaju wynoszącym 1%. Ponadto, zaproponowano estymację modelu regresji logistycznej za pomocą metody największej wiarygodności. Wyniki oszacowań odpowiedniej funkcji zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3

Wyniki oszacowań modelu logistycznego skłonności do migracji względem czynnika
niskie zarobki

Efekt	Rozkład: DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y = duża skłonność do migracji							
	Poziom Efekt	Kolumna	Ocena	Standard Błąd	Walda Stat.	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1	0,802	0,238	11,310	0,334	1,270	0,000
X - niskie zarobki	ważne	2	0,484	0,238	4,117	0,016	0,952	0,042

Efekt	Rozkład: DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y = duża skłonność do migracji					
	Poziom Efekt	Kolumna	Szans Iloraz	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1				
x - niskie zarobki	ważne	2	2,634	1,033	6,716	0,042

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu Statistica.

Model logistyczny przyjmuje postać:

$$P(Y = 1|X) = \frac{e^{0,802+0,484x}}{1 + e^{0,802+0,484x}}$$

Czynnik zniechęcający do migracji w postaci niskich zarobków w kraju jest czynnikiem statystycznie istotnym, powodującym zwiększenie prawdopodobieństwa, iż dana osoba znajdzie się w grupie osób o dużej skłonności do migracji. Iloraz szans (2,63) oznacza, że osoby uważające czynnik w postaci niskich zarobków za ważny mają 2,63 razy większą szansę posiadania dużej skłonności do migracji, niż osoby uznające niskie zarobki w kraju za czynnik nieważny.

Wynagrodzenie w roku 2016 w grupie specjalistów (GUS, 2018), do której należą pielęgniarki, było o 22,9% wyższe od średniego wynagrodzenia w Polsce. Grupa ta jest „pojemna” i niejednorodna ze względu na poziom otrzymywanego wynagrodzenia. W tej grupie wyodrębniono również specjalistów do spraw zdrowia: lekarzy, pielęgniarki, położne i ratowników medycznych. Najniższe wynagrodzenie uzyskali specjaliści ratownictwa medycznego (4022,42 zł), pielęgniarki (4121,40 zł) oraz położne (4142,36 zł).

W przypadku pielęgniarek jest to 94,8 % średniego wynagrodzenia w Polsce (GUS, 2018a).

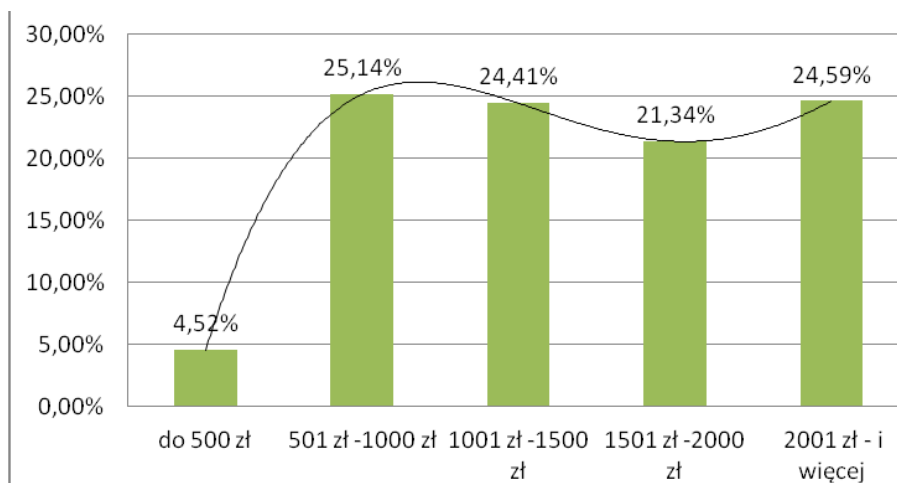
Tabela 4

Przeciętne wynagrodzenie brutto specjalistów, a wśród nich specjalistów d/s zdrowia i pielęgniarek za październik 2016

Wynagrodzenie A- w zł B - ogółem=100		Ogółem
Ogółem w Polsce	A	4347,43
	B	100,00
Ogółem specjaliści w Polsce	A	5342,99
	B	122,9
Specjaliści ds zdrowia:	A	4753,53
	B	109,40
Lekarze	A	7286,39
	B	167,6
Pielęgniarki	A	4121,40
	B	94,8
Położne	A	4142,36
	B	95,3
Ratownicy medyczni	A	4022,42
	B	92,52

Źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/struktura-wynagrodzen-wedlug-zawodow-w-pazdzierniku-2016-r-4,8.html>.

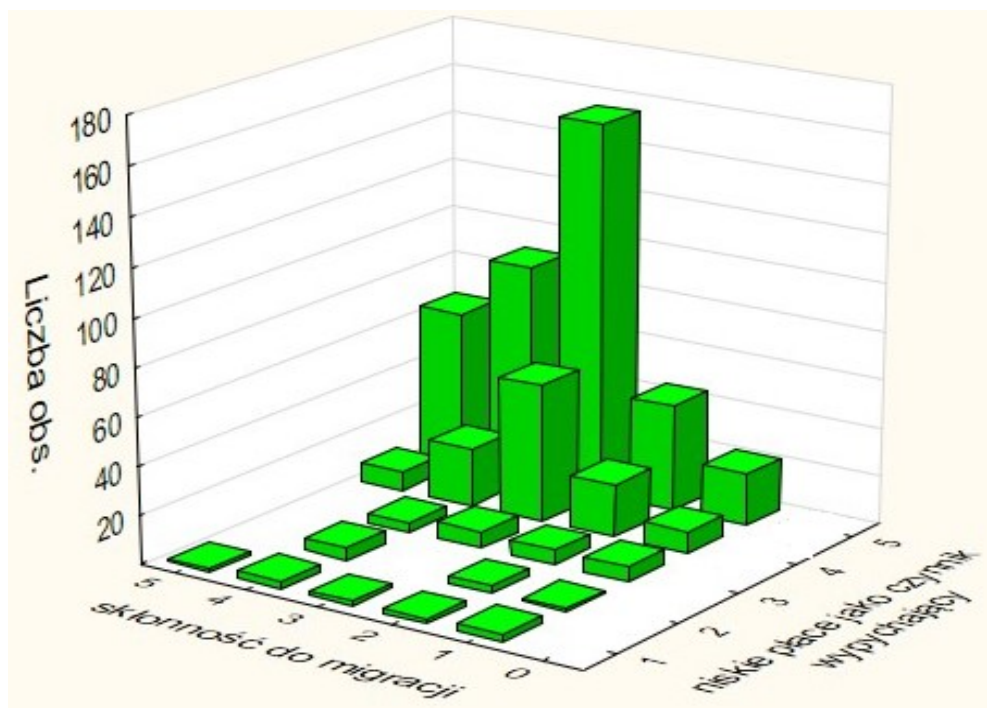
Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że ponad 83% badanych studentów pielęgniarstwa było zatrudnionych, z czego 62% na etat, 18% na umowę zlecenia, prawie 3% prowadziło własną działalność gospodarczą. Pracujący studenci w prawie 76% byli zatrudnieni w jednym miejscu pracy, ponad 19% w dwóch, a 5% w 3 i więcej. Większa liczba niż jedno miejsce pracy sugeruje, że uzyskiwane zarobki w 1 miejscu pracy nie były wystarczające dla prawie 25% badanych.

Rys. 8 Poziom dochodu na 1 osobę w gospodarstwie domowym
Źródło: opracowanie własne.

Sytuacja materialna respondentów była niekorzystna. Dochody ponad połowy (54%) ankietyowanych pielęgniarek (Rys. 8.) okazały się niższe niż przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym Polsce w roku 2016 wynoszący 1 474,56 zł (GUS, 2016). Jak wskazały przeprowadzone badania to właśnie niskie zarobki były głównym czynnikiem sprzyjającym wyjazdom w poszukiwaniu pracy za granicą.

Z badań ankietowych ustalono jaka jest zależność pomiędzy skłonnością do migracji, a niskimi płacami (czynnik wypychający do migracji).

Rys. 9. Zależność między niskimi płacami, a skłonnością do migracji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższy rysunek jest graficzną prezentacją tej zależności. Skłonność do migracji jest to subiektywna ocena chęci wyjazdu z kraju, przy występowaniu niskiego poziomu płac na lokalnym rynku pracy. Siłę skłonności określa 5-cio stopniowa skala Likerta, gdzie respondent określa swoją skłonność do emigracji jako: 1-nieważną, 2-mało ważną, 3-przeciętnie ważną, 4-ważną, 5-bardzo ważną. Z powyższego rysunku wynika, że respondenci niezależnie od oceny swojej skłonności do migracji wskazują niski poziom płac jako istotny czynnik wypychający. Wśród osób o średniej skłonności do migracji najwięcej badanych wskazało niskie płace jako najistotniejszy czynnik wypychający.

Podjęcie decyzji migracyjnych przez studentów pielęgniarstwa jest związane z istnieniem sieci migracyjnych (Hipoteza 2)

Wykorzystując test badający stochastyczną niezależność zmiennych możemy znaleźć potwierdzenie hipotezy 2. Badano, czy między występowaniem sieci migracyjnych (rodzina, która była na emigracji, jest na emigracji lub planuje wyjechać), jako czynnikiem przyciągającym do emigracji oraz skłonnością do migracji występuje stochastyczna zależność. Wyniki przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5

Wyniki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona między występowaniem sieci migracyjnych a skłonnością do migracji

Statystyka	Wartość statystyki	p
Chi-kwadrat Pearsona	14,770	0,005
Phi	0,142	0,005
V Kramera	0,142	0,005
Współczynnik kontyngencji	0,140	0,005

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu SPSS.

Wartość statystyki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona oraz towarzyszące jej współczynniki wykazały statystyczną istotność badanej zależności na poziomie błędu I-go rodzaju wynoszącym 1%. Ponadto zaproponowano estymację modelu regresji logistycznej za pomocą metody największej wiarygodności. Wyniki oszacowań odpowiedniej funkcji zaprezentowano w tabeli 6.

Tabela 6

Wyniki oszacowań modelu logistycznego skłonności do migracji względem czynnika posiadania sieci migracyjnych

Efekt	Rozkład: DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y =skłonność do migracji							
	Poziom Efekt	Kolu mna	Ocena	Standard Błąd	Walda Stat.	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1	0,872	0,134	42,392	0,610	1,135	0,000
X czy emigrowali, są na emigracji, zamierzają emigrować	tak	2	0,861	0,221	15,146	0,427	1,2948	0,000

Efekt	Y - Ilorazy szans Rozkład: DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y =skłonność do migracji					
	Poziom Efekt	Kolumna	Szans Iloraz	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1				
X	tak	2	2,364	1,533	3,648	0,000

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu Statistica.

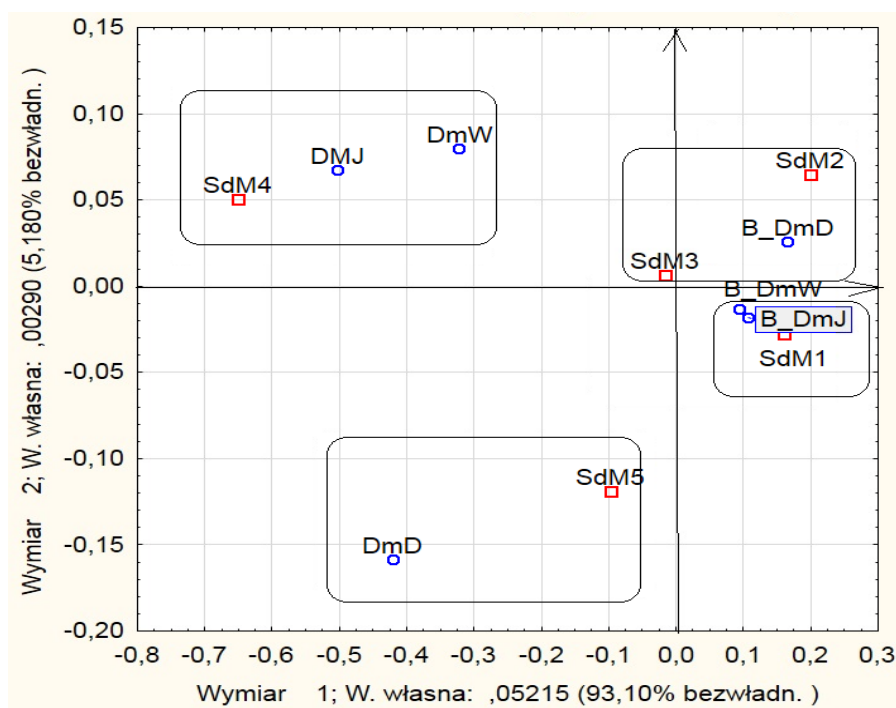
Model logistyczny przyjmuje postać:

$$P(Y = 1|X) = \frac{e^{0,872+0,861x}}{1 + e^{0,872+0,861x}}$$

Czynnik przyciągający w postaci istnienia sieci migracyjnych (rodzina, która była na emigracji, jest obecnie lub planuje wyjechać za granicę) w kraju docelowym jest czynnikiem statystycznie istotnym, powodującym zwiększenie prawdopodobieństwa, iż dana osoba znajdzie się w grupie osób o dużej skłonności do migracji. Iloraz szans (2,36) oznacza, że osoby uważające czynnik w postaci bliskich na emigracji za ważny mają ponad dwukrotnie większą szansę posiadania dużej skłonności do migracji, niż osoby uznające lepsze perspektywy zatrudnienia na emigracji za czynnik nieważny.

Powyższe wnioski znajdują również potwierdzenie w przeprowadzonej (w programie Statistica 13.1) analizie korespondencji. Na podstawie tablicy kontyngencji stworzonej dla zbadania powiązań pomiędzy skłonnością do migracji (SdM) i doświadczeniem migracyjnym rodzin respondentów (Dm) (rodzina, która była na emigracji, jest obecnie lub planuje wyjechać za granicę) (W, J, D) zaobserwowano pewne zależności.

Na rysunku poniżej przedstawiono mapę korespondencji dotyczącej skłonności do migracji w powiązaniu z doświadczeniem migracyjnym członków rodzin. Dwa wymiary opisują zależność w 98,3%.

Rys. 10 Analiza korespondencji ukazuje zależność skłonności do migracji od doświadczenia migracyjnego rodzin

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy wynika, że osoby bardzo skłonne do migracji (ocena 5) mają obecnie na emigracji członków swojej rodziny. Wokół osób charakteryzujących się dużą skłonnością do migracji (ocena 4) skupiły się punkty mówiące o doświadczeniu rodzin z przeszłości i planowanej migracji w najbliższej przyszłości. Osoby o skłonności do migracji średniej i małej (ocena 3 i 2) nie mają obecnie w rodzinie doświadczenia migracyjnego. Również osoby o bardzo małej skłonności do migracji ani nie posiadały członków rodziny na migracji, ani nikt z ich rodziny nie planuje wyjechać w najbliższej przyszłości.

Lepsze warunki i perspektywy zatrudnienia za granicą uzasadniają decyzje migracyjne studentów pielęgniarstwa (Hipoteza 3)

Wykorzystując test badający stochastyczną niezależność zmiennych możemy znaleźć potwierdzenie hipotezy 3. Badano, czy między czynnikiem *lepsze perspektywy zatrudnienia* jako czynnikiem przyciągającym do emigracji oraz skłonnością do migracji występuje stochastyczna zależność. Wyniki zaprezentowano w tabeli 7.

Tabela 7

Wyniki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona między czynnikiem lepsze perspektywy zatrudnienia a skłonnością do migracji

Statystyka	Wartość statystyki	p
Chi-kwadrat Pearsona	65,79	0,005
Phi	0,352	0,005
V Kramera	0,176	0,005
Współczynnik kontyngencji	0,332	0,005

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu SPSS.

Wartość statystyki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona oraz towarzyszące jej współczynniki wykazały statystyczną istotność badanej zależności na poziomie błędu I-go rodzaju wynoszącym 1%. Ponadto, zaproponowano estymację modelu regresji logistycznej *skłonności do migracji* względem zmiennej *lepsze perspektywy zatrudnienia*. Wyniki oszacowań odpowiedniej funkcji prezentuje tabela 8.

Tabela 8

Wyniki oszacowań modelu logistycznego skłonności do migracji względem czynnika lepsze perspektywy zatrudnienia

Efekt	DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y = duża skłonność do migracji							
	Poziom Efekt	Kolumna	Ocena	Standard Błąd	Walda Stat.	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1	0,611	0,225	7,362	0,169	1,053	0,006
X lepsze perspektywy zatrudnienia	ważne	2	0,707	0,225	9,836	0,265	1,148	0,002

Efekt	Rozkład: DWUMIANOWY , F. wiążąca: LOGIT Modelowane prawdopodobieństwo Y = duża skłonność do migracji					
	Poziom Efekt	Kolumna	Szans Iloraz	GU górna 95,0%	GU dolna 95,0%	p
Wyraz wolny		1				
X - lepsze perspektywy zatrudnienia	ważne	2	4,111	1,699	9,947	0,002

Źródło: badania własne, wykonane za pomocą programu Statistica.

Model logistyczny przyjmuje postać:

$$P(Y = 1|X) = \frac{e^{0,611+0,707x}}{1 + e^{0,611+0,707x}}$$

Czynnik przyciągający w postaci lepszych perspektyw zatrudnienia w kraju docelowym jest czynnikiem statystycznie istotnym, powodującym zwiększenie prawdopodobieństwa, iż dana osoba znajdzie się w grupie osób o dużej skłonności do migracji. Iloraz szans (4,11) oznacza, że osoby uważające czynnik w postaci lepszych perspektyw zatrudnienia za ważny mają ponad czterokrotnie większą szansę posiadania dużej skłonności do migracji, niż osoby uznające lepsze perspektywy zatrudnienia na emigracji za czynnik nieważny.

Podsumowanie i wnioski

Przedmiotem podjętych badań była identyfikacja i ocena uwarunkowań wpływających na podjęcie decyzji migracyjnych. Podmiotem badań są studenci MSU kierunku pielęgniarstwa w 5-ciu województwach Polski Wschodniej. Cel główny i cele szczegółowe zostały zrealizowane na drodze zarówno rozważań teoretycznych jak i poprzez przeprowadzone badania empiryczne. Przyjęta metodyka badań umożliwiła ilościowe i jakościowe rozpoznanie uwarunkowań determinujących wyjazdy w poszukiwaniu pracy młodych i wykształconych pielęgniarzek.

Zebrany w procesie badań materiał pomógł zweryfikować postawione hipotezy i sprecyzować następujące wnioski:

1. Pielęgniarki w Polsce są wysoko kwalifikowanymi specjalistami posiadającymi wiedzę i umiejętności niezbędne do wykonywania zawodu.
2. Zarówno z analizy literatury przedmiotu, raportów, danych statystycznych, wywiadów z pielęgniarkami, jak również zrealizowanych badań jednoznacznie wynika, że niskie płace oraz lepsze perspektywy zatrudnienia determinują podjęcie decyzji o migracji.
3. Sieci migracyjne mają istotne znaczenie dla podejmowania decyzji migracyjnych. Ich rola nadal jest ważna, jeśli chodzi o aklimatyzację w nowym miejscu i pomoc w znalezieniu pracy, zwłaszcza gdy występuje problem znajomości języka urzędowego państwa docelowej emigracji.

Z uwagi na fakt, iż rodzina odgrywa największą rolę w podjęciu decyzji o migracji, doświadczenie migracyjne członków rodziny, a tym samym stworzona przez nich sieć migracyjna może zostać wykorzystana i stać się decydującym czynnikiem, który wpłynie na podjęcie decyzji o wyjeździe.

W pracy zostały zidentyfikowane główne przyczyny podjęcia decyzji migracyjnych przez młodych, wykształconych studentów pielęgniarstwa, na pracę których istnieje zapotrzebowanie nie tylko w Polsce, ale również w UE. Zbadana została siła ich skłonności do wyjazdu. Przyczyni się to do pogłębienia wiedzy w obszarze badań nad migracjami młodych Polaków. Pozwoli odpowiedzieć na pytanie, jak można zapobiec zwiększaniu się liczby osób młodych, które emigrują z Polski.

W rozprawie przeanalizowane zostały czynniki sprzyjające emigracji studentów pielęgniarstwa (wypychające z Polski ludzi młodych). Respondenci planują wyjazd zwłaszcza do państw europejskich, które posiadają wyższy poziom płac, jak np. Wielka Brytania czy Niemcy. Dla osób migrujących czynnikiem przyciągającym były również istniejące sieci migracyjne w kraju docelowym migracji. Sieci te, złożone były z rodziny i przyjaciół. Dzięki nim emigranci posiadają dokładne informacje o rynku pracy kraju docelowego i otrzymują pomoc nie tylko materialną (mieszkanie, wyżywienie), ale również niematerialną, np. w znalezieniu pracy czy załatwieniu formalności.

Spis treści rozprawy doktorskiej

Spis treści

Wstęp

Rozdział I. Istota i rodzaje migracji zagranicznych w Polsce – ujęcie teoretyczne

1. Istota i rola migracji zagranicznych
2. Rola swobodnego przepływu osób w UE
3. Istota i klasyfikacja teorii migracyjnych
4. Koncepcje migracji na poziomie mikro-, mezo- i makrospołecznym

Rozdział II Rozmiary migracji zagranicznych w Polsce

1. Ekonomiczne i pozaekonomiczne przyczyny migracji
2. Rozmiary i struktura migracji na pobyt czasowy
3. Rozmiary i struktura migracji na pobyt stały

Rozdział III Problem migracji młodzieży w Polsce

1. Uwarunkowania migracji młodzieży w Polsce w świetle wybranych teorii migracyjnych
2. Sytuacja młodzieży na rynku pracy
3. Rozmiary i kierunki migracji młodzieży
4. Skutki migracji młodzieży

Rozdział IV Istota i rozmiary migracji zewnętrznych pielęgniarek

1. Charakterystyka populacji pielęgniarek w Polsce
2. Sytuacja materialna pielęgniarek
3. Przyczyny decyzji migracyjnych pielęgniarek
4. Skutki społeczne i ekonomiczne migracji pielęgniarek

Rozdział V Uwarunkowania decyzji migracyjnych studentów pielęgniarstwa na przykładzie badań własnych.

1. Charakterystyka studentów kierunku pielęgniarstwa
2. Skłonność do migracji studentów pielęgniarstwa
3. Przyczyny migracji studentów pielęgniarstwa w świetle wybranych teorii migracyjnych
4. Mapy korespondencji opisujące zależności między wybranymi czynnikami migracji a skłonnością do migracji
5. Modele regresji logistycznej skłonności do migracji względem czynników wpływających na podjęcie decyzji migracyjnych

Zakończenie i wnioski

Bibliografia

Spis rysunków

Spis wykresów

Spis tabeli

Aneks: ankieta badawcza

Podstawowa literatura

- ARAGO J. 2000. *Explaining migration: a critical view*. UNESCO: Blackwell Publishers.
- AULEYTNER J., GŁĄBICKA K. 2001. *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- BARNES, J. 1969. *Networks and political process*. W: J. C. Mitchell (red.), *Social networks in urban situations: Analysis of personal relationships in Central African towns*: 51–74. Manchester: Manchester University Press.
- BARNES, J. 1990. *Models and interpretations: Selected essays*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511521003>
- BARNEY, D. 2004. *The network society*. Polity Press. Cambridge
- BECKER G. 1990. *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. Warszawa: PWN.
- BERA R. 2010. *Emigracja zarobkowa wykształconej młodzieży – „drenaż” czy „cyrkulacja mózgów”*, Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego, (red). T. Aleksander, Kraków, s. 180-186.
- BILSBORROW. R., ZLOTNIK. H. 1995. *The Systems Approach and the Measurement of the Determinants of International Migration*. W: *Causes of International Migration*. VAN R. I. VAN DER ERF, L. HEERING (red.), Brussels: ECSC-EC-EAEC.
- BÖHNING W.R. 1981. *Elements of Theory of International Migration to Industrial Nation States*. W: *Global Trends in Migration. Theory and Research on International Population Movements*. M. M. KRITZ, C. B. KEELY, S. M. TOMASI (red.), New York: Center of Migration Studies.
- BROME H., 2007. *Is New England experiencing a „brain drain”?* *Facts about demographic change and young professionals*, New England Public Policy Center Discussion Paper, 07-
- BRUSH B. 2008. *Global Nurse Migration Today*, *Journal of Nursing Scholarship*, 40(1): 20-25.
- BRUSH B., SOCHALSKI J. & BERGER A. 2004. *Imported care: recruiting foreign nurses to U.S. health care facilities*. *Health Affairs* 23(3), 78–87.
- CABAŃSKA J. 2015. *Uwarunkowania migracji ludności na jednolitym rynku europejskim na przykładzie nowych państw członkowskich Unii Europejskiej*. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.
- CASTELLS, M. 2007. *Społeczeństwo sieci*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- CASTELS S., MILLER M.J. 2011. *Migracje we współczesnym świecie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- CATTON W.R. JR, BERGGREN L. 1964. *Intervening opportunities and National Parks visitation rates*. The Pacific Sociological Review, Vol. 7, No. 2: 66-73.
- CENTRUM MONITORINGU SPOŁECZNEGO I KULTURY OBYWATELSKIEJ, INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2013. *Mobilność przestrzenna młodych ludzi na dolnośląskim rynku pracy. Raport końcowy*. Obserwatorium Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji, Wrocław.
- CHAPMAN M., PROTHERO M. (red.) 1985. *Themes on Circulation in Third World*. W: *Circulation in the Third World countries*. Routledge & Kegan Paul, London/Boston/Melbourne.
- DE HAAS H.(red.) 2008. *Migration and development: A theoretical perspective*. Working papers no 9, University of Oxford: International Migration Institute.
- DOMAGAŁA A. 2008. *Kadry medyczne w ochronie zdrowia. Tendencje zmian w kraju i na świecie*. Polityka Społeczna, 7, 5-11.
- EISENSTADT S.N. 1953. *Analysis of Patterns of Immigration and Absorption of Immigrants*, Population Studies 2.
- FAVELL A. 2008. *Rebooting migration theory: interdisciplinary, globality, and postdisciplinarity in migration studies*. W: Brettel C. & Hollifield J., (red.) *In Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Routledge, New York, NY.
- FEI J.C.H., RANIS G. 1961. *A theory of economic development*. The American economic review, Sep.: 533-565.
- FERARU P.D. 2012, *The approach of an intelligent system for stopping the phenomenon of migration of young people during the economic crisis*, CES Working Papers, vol. 4, no. 3.
- FEVRE R. 1998. *Labour migration and freedom of movement in the European Union: social exclusion and economic development*. International Planning Studies, February, Vol. 3 Issue 1: 75-92.
- FIELDING A. 1983: *The impasse in migration theory revisited*. IBG / Royal Dutch GS, Conference on International Migration, Soesterberg.
- FIERLA I. 1976. *Migracje ludności w Polsce, a uprzemysłowienie*. PWN, Warszawa.
- Fitz-Enz J. 2001. *Rentowność inwestycji w kapitał ludzki*, Oficyna Ekonomiczna, Dom Wydawniczy ABC, Kraków.
- FREEMAN M. , BAUMANN A. , BLYTHE J. , FISHER A. & AKHTAR-DANESH N. 2012. *Migration: a concept analysis from a nursing perspective*. Journal of Advanced Nursing 68(5): 1176–1186. doi: 10.1111/j.1365-2648.2011.05858.

- GAWRYSZEWSKI A. 1989. *Przestrzenna ruchliwość ludności Polski 1952-1985*. Prace habilitacyjne IGiPZ PAN.
- GOBER -MEYERS P. 1978. *Employment-motivated migration and economic growth in postindustrial market economies*. Progress in Human Geography, 2: 207-229.
- GÓRNY A., KACZMARCZYK P. 2003, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Instytut Studiów Społecznych UE, Prace Migracyjne nr 49, Warszawa.
- GUS 2014. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. GUS, Warszawa.
- GUS 2016a. *Informacje o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2016*. GUS, Warszawa.
- GUS 2016b. *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*. GUS, Warszawa.
- GUS.2018a. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/struktura-wynagrodzen-wedlug-zawodow-w-pazdzierniku-2016-r-4,8.html> (dostęp 17-08-2018)
- GUS.2018b. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/przecietne-zatrudnienie-i-wynagrodzenie-w-sektorze-przedsiębiorstw-w-lipcu-2018-roku,3,80.html> (dostęp 17-08-2018)
- HÄGERSTRAND T. 1957. *Migration and area. Survey on a sample of Swedish migration fields and hypothetical considerations on their genesis*. Lund Studies in Geography, ser. B, 13: 27-159, za: *Migracja, a powierzchnia. Modele migracji*. Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, Warszawa 1972, 3/4: 349-383.
- HUGO, G. 1982. *Circular Migration in Indonesia*, Population and Development Review, vol.8, No. 1: 59-83.
- HUGO, G.J. 1998. *Migration as Survival Strategy: The Family Dimension of Migration*, In: Population distribution and migration. Proceedings of the United Nations Expert Group Meeting on Population Distribution and Migration, Santa Cruz, Bolivia, 18-22 January 1993. Convened in preparation for the International Conference on Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994, compiled by United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. New York, New York, United Nations, 139-49. (ST/ESA/SER.R/133)
- IGLICKA K. 1995. *Migracje zagraniczne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych*, Studia Demograficzne, z. 3:121. PAN, Warszawa.
- JACKSON J.A. 1986. *Migration*. Longman, London – New York.

- JAGIELSKI A. 1974. *Geografia ludności*. PWN, Warszawa.
- JANICKI W. 2007. *Przegląd teorii migracji ludności*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio B, Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia 62: 285-304.
- JANSEN C.J. (red.), 1970. *Migration: a sociological problem*. Readings in the sociology of migration, Pergamon Press.
- JARMOŁOWICZ W., KNAPIŃSKA M. 2011. *Współczesne teorie rynku pracy a mobilność i przepływy pracowników w dobie globalizacji*. Zeszyty Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 9:123-144.
- JAŻWIŃSKA E. (red.) 2000, *Metody ilościowe w badaniach nad migracjami międzynarodowymi*, Seria: PRACE MIGRACYJNE, nr 36.
- JAŻWIŃSKA, E. 2001. *Migracja niepełna ludności Polski: zróżnicowanie międzyregionalne*, w: Jażwińska, E., Okólski, M. (red.). *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*. Scholar, Warszawa.
- JOŃCZY R. 2006. *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię rozwoju województwa opolskiego (ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy)*, Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- JOŃCZY R. 2006. *Exodus zarobkowy opolskiej młodzieży*, „Polityka Społeczna” 2006, 10: 10-14.
- HANNERZ U. (red.) 2006. *Odkrywanie miasta: Antropologia obszarów miejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- HENDERSON R., 2005. *Education, Training and Rural Living: Young People in Reydale*. Education + Training, 47: 183-201.
- JONES G., JAMIESON L. 1997. *Young people in Rural Scotland. Getting Out and Staying On*, no. 13. <http://www.ces.ed.ac.uk/PDF%20Files/Brief013.pdf>
- KACZMARCZYK, P., 2002. *Mobilność cyrkulacyjna jako kategoria badawcza w naukach społecznych*, Studia Socjologiczne 167(4): 37-66.
- KACZMARCZYK, P. (red.) 2005a. *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KACZMARCZYK, P. 2005b. *Czy Polsce zagraża „drenaż mózgów”?*, Biuletyn Migracyjny, 10: 2.
- KACZMARCZYK, P. 2006. *Highly skilled migration from Poland and other CEE countries – myths and reality*, W: K. GMAJ and K. IGLICKA (red) *Brain Drain or Brain Gain - a Global Dilemma*, CSM, Warszawa.

- KACZMARCZYK P. 2008. *Współczesne migracje zagraniczne Polaków. Aspekty lokalne i regionalne* (red), Warszawa.
- KAUTSCH M. 2013, *Migracje personelu medycznego i ich skutki dla funkcjonowania systemu ochrony zdrowia w Polsce*, *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, 11/2: 169–179
www.ejournals.eu/Zdrowie-Publiczne-i-Zarządzanie, doi:10.4467/20842627OZ.14.015.1625
- KINGMA M. 2001, *Nursing migration: Global treasure hunt or disaster-in-the-making?*, *Nursing Inquiry*, 8/4: 205-212..
- KINGMA M. 2006, *Nurses in the move: Migration and the global health care economy*, Cornell University Press, NY.
- KOSA U., STRZELEC D. 2008. *Zarządzanie pracownikami pokolenia Y*, StaffPoland, [www.nf.pl].
- KOTOWSKA I. (red.) 1999. *Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania. Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*. SGH, Warszawa.
- KRITZ M., LIM L.L., ZLOTNIK H. (red.) 1992. *International migration systems: A global approach*. Clarendon Press, Oxford.
- KRYŃSKA E., SUCHECKA J., SUCHECKI B. 1998. *Prognoza podaży i popytu na pracę w Polsce do roku 2010*. Studia i Materiały, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- KUBIAK H., SLANY K. Migracje. 2002, W: BOKSZAŃSKI Z., KOJDER A (red.) *Encyklopedia socjologii*. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- KUPISZEWSKI M., 2002. *Modelowanie dynamiki przemian ludności w warunkach wzrostu znaczenia migracji międzynarodowych*. Prace geograficzne IGiPZ PAN. 181.
- KUPISZEWSKI M., REES P. 1998. *Arbeitslosigkeit, Binnenwanderung und regionale Bevölkerungsentwicklung – Ergebnisse der gesamteuropäischen Forschung*. Informationene zur Raumentwicklung, Wanderungen – regionale Strukturen und Trends. 11/12.
- JĄŻWIŃSKA E., KACZMARCZYK P., NAPIERAŁA J. 2008. *Metodologia badania migracji z Polski w - podejście etnosondażowe: doświadczenia badawcze a projekt MPLM*, W: KACZMARCZYK P. (red), *Współczesne migracje zagraniczne Polaków. Aspekty lokalne i regionalne*, Warszawa.
- LEE E.S. 1966. *A theory of migration*. *Demography*, 3: 47-57.
- LEWIS W.A. 1954. *Economic development with unlimited supplies of labour*. *The Manchester School of Economic and Social*, 22: 139-191.

- LEŚNIEWSKA J. 2005. *Problem migracji polskiej kadry medycznej*. Polityka Społeczna, 4: 18-22.
- LEŚNIEWSKA J. 2008. *Migracje polskich pielęgniarek - wstępne informacje*. Polityka Społeczna, 2: 19-21.
- MACIĄG A. 2012. *Współczesne problemy migracji personelu medycznego w Polsce i w Europie*, Kwartalnik IX/2: 95-107.
- MAJEWSKA-BATOR.M 2007. *Bariery rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce*, W: Szewczyk A. (red.) *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, Tom II, Printshop, Szczecin: 610-617.
- MAJEWSKA M., PRZYBYLCZAK K. 2018. *Aktywność zawodowa osób starszych warunkiem utrzymania produktywności w krajach gospodarczo rozwiniętych*, Studia i Prace WNEIZ US, 52/3: 221-231.
- MAKULEC A. 2013. *Konsekwencje migracji wysoko wykwalifikowanego kapitału ludzkiego dla krajów wysyłających i migrantów na przykładzie personelu medycznego*. Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- MASSEY D.S., ARANGO J., HUGO G., KOUAOUCCI A., PELLEGRINO A., TAYLOR J. E. 1993. *Theories of international migration: review and appraisal*. Population and Development Review, 19: 431-467.
- MAZURKIEWICZ L. 1986. *Teoretyczne podstawy modeli przestrzennego oddziaływania*. Prace habilitacyjne IGiPZ PAN.
- MCGILLIS HALL L., PINK G., JONES C., LEATT P., GATES M. & PETERSON J. 2009: *Is the grass any greener? Canada to United States of America nurse migration*. International Nursing Review, 56: 198–205.
- MITCHELL, J. C. (Red.). 1969. *Social networks in urban situations: Analysis of personal relationships in Central African towns*. Manchester University Press, Manchester.
- MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ (2016). *Sytuacja na rynku pracy osób młodych w 2015r.* Departament Rynku Pracy w Wydział Analiz i Statystyki, Warszawa.
- MORRISON P.A. 1977. *The function and dynamics of the migration process. Internal migration. A comparative perspective*, BROWN A., NEUBERGER E. (eds.), New York: Academic Press, 61-72.
- NIDI 2000: *Push and pull factors of international migration: motives and destination*,
- O'BRIEN-PALLAS L., THOMSON S., HALL D., PINK L.M., KERR G., WANG S., et al. 2004, *Evidence-Based Standards for Measuring Nurse Staffing and Performance*. https://www.fcass-cfhi.ca/Migrated/PDF/ResearchReports/OGC/obrien_e.pdf

- OKÓLSKI M. 2005. *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie.*, Scholar, Warszawa.
- OLSSON G. 1965. *Distance and human interaction*. A migration study. *Geografiska Annaler*, vol.47, ser. B, No.1: 3-43, W: 1972 *Odległość a interakcja społeczna. Studium migracji. Modele migracji*. Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, 3/4: 258-336.
- ORGANIŚCIAK-KRZYKOWSKA A. 2013. *Współczesne uwarunkowania i kierunki migracji w Polsce*, W: ORGANIŚCIAK-KRZYKOWSKA A., PIENKOWSKA-KAMIENIECKA S. (red.) *Powroty z migracji wobec sytuacji na rynku pracy w Polsce*, UWM, Olsztyn.
- PETERSEN W. 1958. *A General Typology of Migration*, *American Sociological Review* 23.
- PIECUCH T., PIECUCH M. 2014. *Analiza sytuacji młodych ludzi na rynku pracy - rozważania teoretyczne i badania empiryczne*, *Modern Management Review*, XIX/21/4: 175-186.
- PIORE M.J. (red.) 1979. *Birds of passage: migrant labor in industrial societies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- PRYOR R.J. 1985. *Integrating international and internal migration theories*. Global trends in migration, Staten Island, Nowy Jork: 110-129.
- Raport Naczelnej Izby Pielęgniarek i Położnych 2017. *Zabezpieczenie społeczeństwa polskiego w świadczenia pielęgniarek i położnych*. Attyla, Zamość.
- RAVENSTEIN E.G. 1885. *The laws of migration*. *Journal of the Royal Statistical Society*, XLVIII/2.
- ROKITOWSKA J. 2017. *Skłonność do migracji młodych ludzi na przykładzie gminy Oborniki Śląskie – potencjalne implikacje dla rozwoju*. *EKONOMIA XXI WIEKU*. 1/13: 119-132.
- SALT, J., SINGLETON, A. 1995. *International Migration: Data Availability*, W: VAN DER ERF R., HEERING L.(red.), *Causes of International Migration*, Brussels: ECSC-EC-EAEC.
- SERRANO MARTINEZ J.M. 1998. *The Spanish cycle of migration to Western Europe 1960-90*. *TIJDSCHRIFT VAN DE BELG. Ver. Aardr. Studies – BEVAS*. 2.
- SJAASTAD L.A. 1962. *The costs and returns of human migration*. *Journal of Political Economy*. 70: 80-93.
- SLANY K., SOLGA B. 2014 *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski*, Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- STANDING G., BILSBORROW R. E., OBER A.I. (red.) 1984. *Migration Surveys in Low Income Countries: Guidelines for Survey and Questionnaire Design*. Croom Helm, London.

- STARK O. 1991. *The migration of labor*. Basil Blackwell, Cambridge.
- STOUFFER S.A. 1960. *Intervening opportunities and competing migrants*. Journal of Regional Science, 2/1: 1-26, W: 1972 *Sposobności pośrednie i współzawodniczący migranci. Modele migracji*. Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej. 3-4: 96-124.
- STUDIA BAS 2014. *Migracje i polityka migracyjna*, Ł. Żołądek (red.), nr 4(40), , Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe Kancelarii Sejmu.
- Szkoły wyższe i ich finansowanie w 2016 r., GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyższe-i-ich-finanse-w-2016-r-,2,13.html>
- SZYSZKA M. 2016. *Zagraniczna migracja zarobkowa jedną ze strategii życiowych młodego pokolenia*, ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH, 8(44): 2-7 DOI: [http://dx.doi.org/10.18290/rns.2016.8\(44\).2-7](http://dx.doi.org/10.18290/rns.2016.8(44).2-7)
- THOMAS P. 2006 *The international migration of Indian nurses*. International Nursing Review, 53: 277–283.
- TODARO M.P. (red.) 1976. *Internal migration in developing countries*. International Labour Office, Geneva.
- TVERDOSTUP M., MASSO J., 2015, The labour market performance of young return migrants after the crisis in CEE countries: The case of Estonia, University of Tartu Faculty of Economics & Business Administration Working Paper Series, 98: 3-31.
- UN 2017. *World Population Ageing 2017: Highlights*. Department of Economic and Social Affairs of UN. University Press, New York
- WALLERSTEIN I. 1974: *The modern world system, capitalist agriculture and the origins of the European World Economy in the sixteenth century*. New York Academic Press.
- WILLEKENS F. 1995. *Monitoring international migration flows in Europe. Towards a statistical data base combining data from different sources*. European Journal of Population, 10: 1-42.
- WOODS R. (red.) 1982. *Theoretical population geography*. Longman, London.
- wyborcza.pl/TylkoZdrowie/7,137474,22962500,zostajemy-bez-pielegniarek.html
- ZELINSKY W. 1971. *The hypothesis of the mobility transition*. Geographical Review, 61/2: 219-249.
- ZLOTNIK H. 1999. *Trends of international migration since 1965: what existing data reveal*. International Migration, 37/1: 21-62.

Źródła internetowe

<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-2004-2015,2,9.html>).

<http://www.nidi.nl/pushpull/dest/ppdest.html>

https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2012/10/ps_10_2006_r_jonczy.pdf,

<http://www.workservice.com/pl/Centrum-prasowe/Raporty/Raport-Migracyjny/Migracje-Zarobkowe-Polakow-IX-listopad-2018>